

ARAZİ, TABİİYET VE İSTİMLÂK KANUNLARI'NA GÖRE OSMANLI KADINININ MİRAS EDİNİMİ VE AKTARIMI

Şeyda ÖZÇELİK*

Öz

Osmanlı Devleti'nde mal, mülk, miras ve intikal uygulamalarını hukuk sistemindeki örfi ve şer'î normlar belirlemiştir. Bu dikotomik normlar, her türlü menkul ve gayrimenkul aktarımında etkili olmuş ve miras hukukunun nirengisini oluşturmuşlardır. Klasik dönemini bu nosyonlarla geçiren devlet, Tanzimat Fermanı ile başlayan batılılaşma sürecinde reformasyon dönemini başlattığını deklare etmiş ve Avrupa örnekleminde bir dizi yasal uygulamaları hayata geçirmiştir. Modernleşme süreci ile başlayan post klasik dönemde Osmanlı Devleti, kendisinin de dâhil olduğu uluslararası kanun ve uygulamalara ihtiyaç duymuştur. Böylece devletin hukuki alanda başvuracağı referanslar değişmeye ve uluslararası konularda uygulayacağı esaslar kanunlaşmaya başlamıştır. 1867 Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Nizamnamesi, 1869 Tabiiyet Kanunu ve 1883 Ecanibin Hakk-ı İstimlâki Kanununun 1.Maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanun bu amaçla çıkarılmış kanunlardandır. Bu kanunlar özellikle uyrukluk, yabancıların emlak edinimi veya herhangi bir sebeple tabiiyet değişimi gibi konularda ne tür uygulamalar yapılacağına açıklık getirmek için hazırlanmışlardır. Ancak bu kanunlar uygulanırken 1858 Arazi Kanunu'na bağlı kalınan noktalar olmuştur.

Bu çalışma bazı noktalarda 1858 Arazi Kanunu'na bağlı yürütülen, 1867 Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Nizamnamesi, 1869 Tabiiyet Kanunu ve 1883 Ecanibin Hakk-ı İstimlâki Kanununun 1.Maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanunun Osmanlı kadınının tabiiyet, miras edinim ve aktarım durumlarını nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada, yabancı biriyle evlenen Osmanlı kadının Tabiiyet Kanunu'na göre değişen tabiiyet durumu ve değişen tabiiyet durumuna paralel olarak belirlenen miras edinim ve aktarım hakları Arazi ve İstimlâk Kanunları ile bağlantılı olarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Dr., Adana/Türkiye.
seydaozecek@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9421-4568
Makalenin Gönderilme Tarihi: 03.02.2019
Makalenin Kabul Tarihi: 04.03.2019
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25.03.2019
Makalenin Türü: Araştırma

Anahtar Kelimeler

Arazi, Evlilik, Kadın, Miras, Tabiiyet

THE ACQUISITION AND TRANSFER OF THE HERITAGE OF THE OTTOMAN WOMAN ACCORDING TO THE LAND, THE NATIONALITY LAWS AND THE EXPROPRIATION

Abstract

The traditional and religious norms in legal system determined the application of property, estate, heritage, and transfer in the Ottoman Empire. These dichotomical norms were effective in transferring all kinds of movable and immovable property, and they were triangulation point of inheritance law. Having spent the classical period with these notions, the state declared that it had begun a reformation period in the process of the westernization which started with the Reform Order, and it fulfilled a series of legal applications in the European sample. In the post-classical period, which started with the modernization process, the Ottoman Empire was in need of international laws and practices which itself is included. Thus, the references of the state for legal fields started to change and the principles to be applied in international subjects begun to be legislated. The Regulation of the Expropriation Right for Foreigners in 1867, The Nationality Law in 1869, and The Law For Property and Land of People which was exempted in 1st article of the Law of the Expropriation Right for Foreigners, were the laws issued for this purpose. These laws were specifically designed to clarify what kind of applications were to be made in subjects such as nationality, the acquisition of property for foreigners or change of nationality for any reason. However, when these laws were enforced, there were points that were depended to the Land Code in 1858.

This study has aimed to reveal how the Regulation of the Expropriation Right for Foreigners in 1867, and The Nationality Law in 1869, and the Law For Property and Land of People which was exempted in 1st article of the Law of the Expropriation Right for Foreigners that was carried out in some points in accordance with the Land Code in 1858, affect the nationality, the acquisition of property, and the inheritance law of Ottoman women. In the study, it has been tried to analyze the nationality status of the Ottoman woman who married with a foreigner according to the Nationality Law, and the rights of heritage acquisition and transfer which were determined in parallel with the changing nationality, in connection with the Land and Expropriation Laws.

Keywords

Land, Marriage, Women, Heritage, Nationality

GİRİŞ

Bütün geleneksel toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da kadının miras hukuku konusunda bazı belirsizlikler ve muğlak durumlar olmuştur. Bazı kaynaklara göre; “Osmanlı toplumunda kadının hukuki bakımından durumu erkeğinkinden farksızdır. Kadının intikal eden miras payını, mehir bedeli olarak aldığı, diğer yollarla edindiği malları serbestçe kullanma hakkına sahip”¹ olduğu görüşü yansıtılmış olsa da bazı kaynaklarda da “İslam kanunlarına göre kadına ölenle aynı derecede yakınlığı olan erkeğe düşenin yarısı kadar pay düşer”² ifadelerine rastlanmıştır. Osmanlı Devleti’nin İslami uygulamalarına referans aldığı kaynaklardan biri olan Kur’ân-ı Kerim’de ise kadının miras hakkı ile ilgili söylemler Nisâ sûresinin üç ayetinde (on bir, on iki ve yüz yetmiş altı ayetler) görülmüştür. On birinci ayette ölenin çocukları ve ebeveyninin miras durumları ele alınmıştır. Buna göre: “Ölenin mirasçıları sadece oğlu ve kızı ise mirası kızı yarım, erkeğe bir pay düşecek şekilde taksim ederler. Başka mirasçılar olsa da oğul-kız beraber bulundukça pay oranları değişmez”.³ Bu durum eşitsizlik gibi görünse de erkeğin evin geçimini temin eden birey olması bakımından adil görülebilmiş ve erkek gerektiğinde annesi, kız kardeşi, teyze veya halasına dâhi bakar⁴ söylemiyle desteklenmiştir. İslam âlimleri ise bu konu ile ilgili açıklamalarında, kadının neden az aldığından çok, erkeğin neden fazla aldığı üzerinde durmuşlar ve “İslâm’a göre nafakanın erkek üzerine vacip olması ve mehri onun veriyor olması etrafında yoğunlaşmışlar”⁵ dır.

Osmanlı Devleti’nde kadının hukuki statüsü; evlenme, boşanma, miras, mülkiyet, şahitlik, ceza hukuku gibi alanlarında çoğunlukla İslâmî hukuk kuralları ile belirlenmiş, arazi intikali gibi konularda ise örfî hukuk kurallarına başvurulmuştur.⁶ Osmanlı Devleti’nde kuru mülkiyeti (rakabe) devlete ait olan miri arazinin tasarruf hakkı ile icareteynli ve mukataalı vakıflarda intikal örfî hukuk tarafından düzenlenirken tüm mülk, menkul ve gayrimenkul mallar İslam miras hukuku hükümlerine göre paylaştırılmıştır. Her

¹ M. Akif Aydın, “Osmanlı Toplumunda Kadın ve Tanzimat Sonrası Gelişmeler”, *Sosyal Hayatta Kadın*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 163. Osmanlı toplumunda kadının statüsü sadece şer’î kurallarla belirlenmediğini unutmamak gerekmektedir. Şer’î kuralların yanında örfî adetler, devletin kültürel anlamda etkileşime geçtiği Roma-Bizans enstantaneleri, Anadolu Selçuklu Devleti’nden devreden kanun bakiyeleri ve son aşamada modernleşme sürecinin sürüklediği Avrupa janrı uygulamalar kadın statüsünün belirleyici püf noktaları olmuştur. İslam dini açısından kadın değerlendirilirken özellikle tek merkezli değerlendirmenin eksikliği üzerinde ısrarla durulmuştur. “Kur’an ve Sünnet’te külfetler, sorumluluklar, haklar getirilmiş, bunların dağıtımı, erkek ve kadın onların içtimai işlevlerine uygun yapılmıştır. İnsan olarak kadın ve erkek eşittir; Kur’an’da hitaplar bazen erkeğe, bazen kadına, bazen de insana olmuştur. Peygamber ahlaki ve fıkıh uygulanmaz ise orada sadece kadın erkekten değil kadın kendi cinsinden de baskı görebilir (gelin-kaynana arasındaki ilişkiler).” Celal Yeniçeri, *İslâm Ailesi ve Ev İdaresi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2014, s.88.

² Aslı Sancar, *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s.161.

³ Ahmet Efe, “İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 18, 2011, s.161.

⁴ Sancar, *age.*, 2000, s.161.

⁵ Efe, *agm.*, 2011, s. 162-163.

⁶ Gül Akyılmaz, “Osmanlı Devleti’nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar”, *TBB Dergisi*, 2017 (özel sayı), Yıl 30, s.328.

türlü menkul ve gayrimenkul malın paylaşımında da istisnasız ferâiz kural-larına uyulmuştur.⁷ Ferâiz; farz kökünden türemiş farîza kelimesinin çoğu-ludur. Farz master olarak “bir şeyi belirlemek, takdir etmek, kesinleştirmek, açıklamak” manasına gelir. İslam miras hukukunun en önemli kısmını oluşturan ve hukukuna “paylar ilmi” (ilmü’l-ferâiz) denilen kavramdaki farz ve farîza kelimeleri “takdir ve tayin edilmiş şey, belirlenmiş pay” anlamındadır.⁸ Kadın-ların gerek mûris (miras bırakan) gerekse mirasçı olmaları durumunda, İslam miras hukuku hükümlerine göre mal paylaşımı gerçekleştirilmiştir ve kadın erkekten daha az pay almıştır.⁹ Tanzimat’tan önce arazi mülkiyetini düzen-leyen kanunnameler çıkarılmış ve bu kanunnamelerde arazinin babadan evlada geçişi erkek lehine olmuştur. Babanın tarlası, erkek evlat varken kız evlada geçirilmemiş, erkek evlat olmadığı zamanda da kız evlada miras olarak kalmamıştır. Kız evlat o tarlayı ancak bedelini vererek kullanabilmiş-tir.¹⁰ Ancak Tanzimat ile başlayan modernleşme sürecindeki uygulamalar hukuki alanda da etkili olmaya başlamış ve arazi, miras, menkul, gayri-menkul aktarımı gibi konular art arda çıkarılan kanunlarla hukuki zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Bu kanunlarda şer’î ve örfî uygulamalar tamamen ortadan kalkmamışsa da etkileri azalmaya başlamış ve özellikle kız çö-cuk/kadın ya da erkek olma ayrımı minimum oranda tutulmaya çalışılmış-tır. Devlet her vatandaşı için insani değerlerden olan can ve mal güvenliği, ırz ve namus emniyeti ve adalet karşısında eşitlik sağlama sözünü vermiştir. 1840 ve 1851 tarihli Ceza Kanunları ve 1858 Arazi Kanunnamesi bu amaca hizmet etmek için çıkarılan kanunlardandır. Örneğin Arazi Kanunname-si’nin miras paylaşım esaslarında kız-erkek çocukları arasındaki dengeli dağılım, Osmanlı Devleti’nde ilk defa kız çocuklarını yasalar karşısında babanın mirasçısı görmüştür. Bu kanunların yanı sıra Osmanlı Devleti kozmopolit yapısı gereğince içinde barındığı yabancı (ecnebi) tebaayı ilgi-lendiren bir dizi uygulamaları da hayata geçirmiştir. Safer Kanunu olarak da bilinen 1864 Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Nizamnamesi ve 1883 Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Nizamnamesi’nin 1. maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanun ile 1869 Tabiiyet Kanunu yabancı tebaa-yı ilgilendiren kanunlar olmuştur. Ancak bu kanunlar yalnızca yabancı te-baayı bağlayan hükümler içermemiş, evlilik bağıyla tebaa durumu değişen Osmanlı kadınına da ilgilendiren maddeler barındırmıştır. Çalışma özellikle

⁷ S.Gül Akyılmaz, “Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 1-2, Cilt XI, 2007, s. 473, 484.

⁸ Ali Bardakoğlu, “Ferâiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 12, TDV, İstanbul, 1995, ss. 362-363.

⁹ Akyılmaz, *agm.*, 2007, s.481.

¹⁰ Tezer Taşkıran, *Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, İstanbul 1973, s.25. Ayrıca arazi kanunu ile beraber, daha evvelki devirlerde Osmanlı kanunlarına göre evlenen kızlardan alınan “Gelinlik Vergisi” de kalkmıştır. *Age.*, s. 26.

evlilik kurumuyla Osmanlı kadınının değişen tabiiyet meselesini içermesi ve değişen bu tabiiyet durumuna paralel olarak uygulanan miras edinim ve emlak intikal durumunu 1858 Arazi Kanunu, 1869 Tabiiyet Kanunu ve 1864 ve 1883 Kanunları ile örtüşük olarak incelemiştir. Yapılan arşiv ve eser incelemesinde bu kanunların bazı boşluklar ve sarih (açık) olmayan hükümler barındırdığı ve bu durumun farklı yorumlamalara neden olduğu tespit edilmiştir. Modernleşme sürecinde çıkarılan kanunların sayıca fazlalığı, kısa süre içinde bazı kanunlara yeni hükümler eklenmesi, devletlerarası değişen sıcak ya da çatışmalı siyasi ilişkilerin kanunnameleri etkilemesi yerli ve yabancı yazarların kanunlar hakkında farklı çıkarımlar yapmalarına sebep olmuştur. Bu sebeple çalışmada araştırma eserleri ve arşiv belgelerinin keşme noktaları verilmeye çalışılmış ve bu kaynakların sunduğu bilgiler ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

I. 1858 ARAZİ KANUNU'NA GÖRE KADININ MİRAS HUKUKU

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde İslam hukuku ve örfi normlarla belirlenen kadının hukuki konumu, Tanzimat süreciyle beraber bu normları da içinde barındıran, batı standartlarındaki kanunlarla düzenlenmiştir. Tanzimat Dönemi ile birlikte hukuksal reform sürecinin başlaması Osmanlı kadınına birtakım resmi haklar kazandırmıştır. Miras dağılımında kadının erkekle eşit oranda hak sahibi olduğunu resmileştiren kararlar almaya başlanmıştır. 23 Nisan 1847 (7 Cemâzi-yel-evvel 1263) tarihli bir irade ile erkek olan miri arazi mutasarrıflarının ölümlerinde, arazilerinin erkek ve kız evlatlarına ücretsiz ve eşit olarak paylaşılması ve erkek evlat yoksa yalnız kız evlada intikal etmesi kabul edilmiştir. 30 Nisan 1847 (14 Cemâzi-yel-evvel 1263) tarihli başka bir resmi tebliğle, kadınların tasarrufunda bulunan arazinin erkek mutasarrıfların arazilerinde olduğu gibi, kadının erkek ve kız çocuklarına ücret ödemediği intikal etmesi kararlaştırılmıştır. Bu iradeye ek olarak, 1848 (Muharrem 1264) tarihli bir irade ile erkek ve kadın mutasarrıfların ölümünden sonra, baliğ olmayan çocuklarının kendilerine ana ve babalarından intikal eden araziye, buluşa ermelerinden itibaren 10 sene içinde talep ve dava edebilecekleri kabul edilmiştir. 1858 yılının son günlerinde çıkarılan bir irade ile de erkek ve kız çocuk bırakmadan ölen erkek ve kadın mutasarrıfları arazilerinin herhangi bir ücret ödemediği babalarına yoksa analarına intikal edebilecekleri öngörülmüştür.¹¹

Bu iradelerden sonra daha geniş kapsamı olan 1858 Arazi Kanunnamesi ile örfi intikalde kadın erkek eşitliğinin sağlanması konusunda yeni adımlar

¹¹ Halil Cin, "Osmanlı Toprak Hukukunda Miri Arazinin Hukuki Rejimi ve Bu arazinin TMK. Karşısındaki Durumu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Cilt 22, 1966, s.779.

atılmıştır. Her şeyden önce baba ile birlikte mirasçının annesi de intikal hakkı sahibi mirasçılar grubuna sokulmuştur. Ayrıca oğlun oğlu ve oğlun kızı ile anne bir erkek ve kız kardeşlere birlikte tapu hakkı sahibi olarak eşit intikal hakkı sağlanmıştır. Sağ kalan eş cinsiyetine bakılmaksızın tapu hakkı sahipleri arasına dâhil edilmiştir. Bununla birlikte henüz tüm kademelerde tam bir eşitlik sağlanmış değildir. Örneğin hala baba, annenin üzerinde, anne baba bir ve baba bir erkek kardeşler, anne-baba bir ve baba bir kız kardeşlerin üzerinde yer almıştır.¹²

Ancak devlet merkezli çıkarılan ve kanunlaştırılan Arazi Kanunnamesi'nin 54 ve 55. maddelerinde mîrî arazinin kız ve erkek çocuklara eşit (*evlâd-ı zükûr ve inâsa mütesâviyen*) intikâl edeceği¹³ maddesi Osmanlı Devleti'nin ataerkil yapısı göz önüne alındığında kadın erkek eşitliği konusunda önemli bir adım olarak kabul edilmiştir. Kanunname'nin 54. maddesi; "*Arazi-i emîriyye*¹⁴ *ve mevkûfe*¹⁵ *mutasarrif ve mutasarrifelerinden biri fevt oldukça uhdesinde olan arazi erkek ve kız evlâdına gerek arazinin olduğu mahalde bulunsunlar ve gerek diyâr-ı âherda olsunlar meccanen ve bilâ-bedel mütesâviyen intikal eyler. Yalnız erkek veyahut yalnız kız evladı olur ise kezalik bilâ-bedel müstakillen intikal eder*"¹⁶ hükmünü içermiştir. Bu madde ile miri ve vakıf toprağının işletmecisi öldüğünde, işletme sahibinin çocukları ister toprağın bulunduğu yerde isterse başka bir yerde ikamet etsinler yine de bu toprak bedelsiz olarak toprak işletmecisinin kız ve erkek çocuklarına intikal eder. Miri arazinin erkek ve kadınlara eşit olarak intikal etmesi gerekliliği ve bu kararın Osmanlı coğrafyasının bütün kaza ve sancaklarında uygulanması buyrulmuştur.¹⁷ Toprağı kullanan kişi geride bir oğul ile bir kız bırakırsa bu kişiler, intikal harcını ödeyerek araziye ücretsiz ve eşit olarak kullanma hakkına sahip olmuşlardır. Ölenin kadın ve erkek olması fark etmediği gibi kalanların erkek veya kız olmaları da fark etmemiştir.¹⁸ Görünüşte kız veya erkek çocuk ayrımı yapmayan Arazi Kanunnamesi'nin 55. maddesinde; "*Arazi-i miriye ve mevkûfe mutasarrif ve mutasarrifelerinden bilâ-veled vefat edenlerin arazisi babası var*

¹² Akyılmaz, age., 2007, s.492.

¹³ *Düstur*, Birinci Tertip, Cilt 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289, s. 178; Orhan Çeker, *Arazi Kanunnâmesi*, Ebru Yayınları, İstanbul 1985, s. 36.

¹⁴ Arâzi-i emîriyye (Miri Arazi); Beytümâle ait olarak devlet tarafından fertlere dağıtılan yerler. Tarla, çayır, yaylak, kışlak, kuru ve emsalini içine alır. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Haz: Aydın Sami Güneçyal), Aydın Kitabevi, Ankara, 2004, a.g.s., s.36. Miri arazi aslında çıplak mülkiyeti (rakabe) devlete ait ve bir kira ilişkisi içerisinde kullanımı mutasarrıflara devredilen arazi olduğundan bu arazinin tasarruf şekillerini, devir ve intikal esaslarını düzenleme yetkisi devlete ait olmuştur. Osmanlı tarihi boyunca da bu esaslar münferit fermanlar, hükümler ve kanunlar şeklinde belirlenmiştir. Mehmet Akif Aydın, "Arazi Kanunnâmesi", *DİA*, Cilt III, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, s.346.

¹⁵ Arâzi-i mevkûfe: Vakfolunmuş toprak, vakıf toprağı. Devellioğlu, a.g.s., 2004, s.635.

¹⁶ *Düstur*, Birinci Tertip, Cilt 1, 1289, s. 178.

¹⁷ BOA.A.MKT.UM. 316/65 (M.21.6.1858).

¹⁸ Abdurrahman Yazıcı, "Arazi Kanunnâmesi (1274/1858) ve İntikal Kanunlarıyla İslam Miras Hukukunu Mukayesesi", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 18, Sayı 60, Yaz 2014, s.462.

ise o(a)na yoksa validesine ber-minvali sabık meccanen intikal eder"¹⁹ ifadeleri çocuğu olmayan arazi sahiplerinin ölümü halinde arazilerinin babaya, baba yoksa anneye intikal edeceğini içermiştir. Bu uygulama devletin reaya üzerindeki paternalist²⁰ hakkının devam ettiğini göstermiş ve bu hakla mevcut ataerkil gelenek sürdürülmüştür. Bu kanunname ile kız ve erkek çocuklar arasındaki eşit dağılım ilkesi hukuksallaşmışsa da bazı miras terekelerinde erkek çocuğuna kız çocuğundan daha fazla hisse (sehm) düştüğüne rastlanmıştır. Örneğin bir tereke kaydında; ölen bir kadının tereke paylaşımında kocasına yedi hisse, üç oğluna altışar hisse ve bir kızına üç hisse pay edilmiştir.²¹ Kanunun arazi hukukunu (örfi kanunlar) kapsamaya ya da miras terekasının (İslami kurallar) farklı uygulamalar içermesi gibi pek çok faktör de uygulamaları farklılaştırabilmiştir.

Arazi Kanunnamesi'nin 51. maddesi; bulûğa ermiş, akıl sağlığını yitirmiş, aşırı yaşlanmış erkek ya da kadının araziyi kullanma hakkına sahip olamayacağını içermiştir. Ancak veli ya da vasileri varsa bu tarz erkek ve kadınlara vekâlet edebilir²² hükmü yer almıştır. Kanunun bu maddesi ile ilgili; Kastamonu vilayetinden İstanbul'a gelen bir telgrafta bulûğ çağına gelmiş ya da gelmemiş kız/erkek çocuklarının arazilerinin kullanma ya da arazilerinden vazgeçme halinde uygulanacak esaslar sorulmuş ve karara bağlanmıştır. Bu kararda Mecelle hükümlerinin Eytâm Nizamnamesi gereğince bulûğa ermemiş kız ya da erkek çocuğunun yaşı tutmadığından ve dolayısıyla sözü doğru kabul edilemeyeceğinden üzerindeki araziyi kullanma yetkisi olmamıştır. Ancak bulûğa ermiş çocuklara refakat edecek bir kadın ya da erkek vasileri var ise çocuklar bu arazinin her türlü kullanım hakkından yararlanabilmişlerdir.²³

Arazi Kanunnamesi arazi ve intikal işlemlerinde kadın erkek ayrımı yapmadan arazi intikaline eşitlik getirmiştir ancak şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgeleri incelendiğinde bu kanunnameden önce de kadınların mehir, hibe, alım-satım, vasiyet ve miras yollarıyla mülk edinebildikleri görülmüştür. Fakat önemli bir nokta şu ki; kadınların mülk ediniminde mal varlıklarının gayrimenkul mallardan ziyade menkullerden oluşmasıdır.²⁴ Osmanlı Devleti'nde değişik yüzyıllara ait şer'iyeye sicilleri ve arşiv belgelerinde kadınların mülkiyet haklarını korumak için ciddi bir hukuksal mücadele verdikleri

¹⁹ *Düster*, Birinci Tertip, Cilt 1, 1289, s. 178.

²⁰ Paternalizm kelime anlamı olarak TDK sözlüğünde; (www.tdk.gov.tr) "babacılık, devletin türlü sınıflar üzerinde babalık ederek bu sınıflar arasında denge kurmaya çalışması işlemi" olarak tanımlanmaktadır. Metindeki kullanım amacı siyasi iktidarın geleneksel erkek egemenliğine vurgu yapmaktır.

²¹ BOA.HSD.SABZ. 6 /22 (M.11.1.1916).

²² *Düster*, Birinci Tertip, Cilt 1, 1289, ss. 176- 177.

²³ BOA.ŞD.1665/18 (M.29.3.1900).

²⁴ Akyılmaz, *agm.*, 2017, s.334.

görülmüştür. Bu süreçte kadınlar öncelikle haklarını şer'iyeye mahkemelelerinde aramışlar, istedikleri sonucu alamazlarsa şikâyet dilekçeleri yazarak Divan-ı Hümayun'a ulaşmış ve padişahın adaletine sığınmışlardır.²⁵ Divana şikâyet dilekçesi yazmak taşradaki kadınlar için zor ve masraflı olduğundan, genellikle yerel mahkemelere başvurma ya da sorunu sulh yöntemi ile çözmeye tercih edilmiştir. Kadınların şikâyet dilekçeleri bir temsilci (ki bu temsilci genellikle bir erkek akraba olmuş ya da kadı) tarafından İstanbul'a ulaştırılmıştır. Şikâyet edilen taraflar; büyük oranda devlet görevlileri, kocalar ve diğer akrabalar olmuştur. Şikâyet konularını ise miras anlaşmazlıkları ve kadınlara ait gayrimenkullere (arazi, ev, dükkân, bağ, bahçe) devlet görevlileri ya da erkek akrabaların kanun dışı tecavüzleri oluşturmuştur.²⁶ Bütün bu ataerkil kıskaca rağmen Osmanlı kadınları değişik yüzyıllarda kendi uygun gördükleri şekilde kocaları dâhil hiçbir erkek akrabasının müdahalesi olmadan mülk edinebilmişler, denetleme ya da elden çıkarma hakkına da sahip olmuşlardır. Mülkleri de mülkten elde ettikleri gelirleri de tamamen kendilerine ait olmuştur. Kadının izni olmadan herhangi bir satış ya da devretme olamamıştır.²⁷ Evli kadınlar malvarlıklarını bizzat idare edebilecekleri gibi, bu işi kocalarına ya da kocalarından başka bir şahsa da bırakabilmişlerdir.²⁸ Bu söylemin ispatı dönem kaynaklarına da yansımıştır. Dönemin *Kadın* dergisi, bir kadının sahip olduğu malı kendi isteği doğrultusunda kiraya verebildiğini, hibe edebildiğini ya da satabildiğini dile getirmiştir. Kadın bu işlemleri yaparken özgür iradesiyle hareket edebilmiş ve hiç kimseye hesap vermek zorunda kalmamıştır.²⁹ Bir başka belgede; Tanzimat Dairesince verilen kararda; kadınların satın alma, satma, kiraya verme, kiralama veya şahitlik etmelerinin şer'iate uygun olduğu belirtilmiştir.³⁰ Ayrıca kız/kadınların mal veya mülk işlemlerinde kefalet haklarının da dine uygun olduğu belirtilmiştir.³¹ Ek olarak kadınlar, arazi ve emlak satarken ya

²⁵ Akyılmaz, *agm.*, 2017, s.334.

²⁶ Akyılmaz, *agm.*, 2017, s.350.

²⁷ Sancar, *age.*, 2000, s.162. Osmanlı klasik döneminde kadınların mülk satışı ve hisse devri yapabildikleri, mirastan düşen hisselerini kullanabildiklerine dair bkz; *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın*, (Proje Yöneticisi Uğur Ünal), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2015, ss.52-65.

²⁸ Akyılmaz, *age.*, 2017, s. 333.

²⁹ A.Senî, Kadınlarımızın Mevki'i Medenîsi, *Kadın*, Numara 2, (M.2.11.1908).

³⁰ BOA.DH.MKT. 2731/ 72 (M.6.2.1909); BOA.DH.HMŞ. 26/63 (M.6.2.1909); *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın*, 2015, s.69.

³¹ BOA.MF.MKT. 1102/18 (M.22.2.1909); *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın*, s.69. Ayrıca kadınların maden hissesine sahip olduğunu gösteren belgeler için bkz; *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın*, 2015, s.71. Osmanlı Devleti'nin post-klasik dönemindeki bazı uygulamalar zaman zaman değişebilmiştir. Örneğin BOA.TFR.I.MN. 15/1477 (M.27.8.1903) numaralı belgede kadın kefaletiyle bankadan para alınmayacağı, para alınabilmesi için Ziraat Bankası (Serfiçe) memurluğunun yazısına ihtiyaç duyulurken, altı yıl sonraki başka belgede (BOA.MF.MKT. 1102/18 (M.22.2.1909)) kadınların alım, satım işlemlerindeki kefaleti uygun görülmüştür. Böylece uygulamalarda olayın gerçekleştiği coğrafi konum, sistemin dinsel, toplumsal ya da ekonomik süreçleri veya bölgesel/shahsi durumlar etkili olabilmektedir.

da vazgeçerken uygulanacak işlemler damga vergisinden muaf tutulmuştur.³²

1858 Arazi Kanunu'nda erkekle aynı oranda miras alması kanunlaşan kadının evlilik bağıyla değişen durumu zaman zaman hukuksal olarak karışık bir hal alabilmiştir. Devletin özellikle evlilik yoluyla birbirine bağlanan kadın/erkek arasındaki gayrimenkul, miras, emlak meselelerinde başka bir devletle hukuki açıdan çıkmaza girmesi sebebiyle bazı düzenlemelere gittiği görülmüştür.

Osmanlı arazi hukuku hükümlerine göre mülk arazide arazinin hem kuru mülkiyeti (rakabe hakkı) hem de tasarruf hakkı mirasçılara geçmiştir. Ancak miras aktarımında din ayrılığı gerek şer'î intikal gerekse örfî intikalde engel teşkil etmiştir. Mirasçının mirastan pay alabilmesi için murisle (miras bırakan) aynı dinden olması gerekmiştir. Din ayrılığının miras engeli teşkil etmesi sebebiyle Müslüman bir erkekle zimmî bir kadın geçerli bir nikâh akdi yapabilmelerine rağmen, birbirlerine mirasçı olamamış ve bu evlilikten doğan çocuklar da babalarının dininden sayıldıkları için anneleriyle miras bağı kuramamışlardır. Din ayrılığının miras engeli teşkil etmesi Arazi Kanunu'nda da yer almıştır. Arazi Kanunu'nun 109. maddesine göre Müslüman olan birinin arazisi gayrimüslim olan evladına, annesine ya da babasına intikal etmez. Aynı şekilde gayrimüslimin arazisi de Müslüman olan evladına, annesine veya babasına intikal etmez.³³ Din ayrılığı gibi tabiiyet ayrılığı da hem şer'î intikal hem de örfî intikalde miras aktarımına engel olmuştur.³⁴ Yine Arazi Kanunnamesi'nin 110. maddesine göre Osmanlı tebaası olan birinin arazisi yabancı tebaadan olan evladına, annesine ya da babasına intikal etmez.³⁵ Osmanlı arazi hukuku hükümlerine göre mülk arazide hem kuru mülkiyet hem de tasarruf hakkı mirasçılara geçerken, miri ve vakıf arazide mirasçılara intikal eden sadece tasarruf hakkı olmuştur. Maddeden de açık biçimde anlaşıldığı üzere yabancıların Osmanlı tabiiyetinde olan kimselerin miri ve vakıf arazileri üzerinde intikal ve tapu hakkı olmamıştır. Arazi Kanunu'nun 110. maddesi; yabancı tebaadan olan bir kişinin Osmanlı tebaasından olan kişinin arazisi üzerinde intikal ve tapu hakkı sahibi olmadığını tespit etmiş ancak Osmanlı tebaasının bir yabancıya mirasçı olup olmayacağı konusunda herhangi bir düzenleme yapmamıştır. Bu madde Osmanlı tebaasını yabancı tebaanın mirasından mahrum edecek

³² BOA.ŞD. 87/35 (M.13.6.1915).

³³ *Düstur*, Birinci Tertip, Cilt 1, 1289, s.193.

³⁴ Gül Akyılmaz, "Osmanlı Hukukundaki Düzenlemeler Çerçevesinde Yabancı Ülke Vatandaşlığına Geçen Ermenilerin Gayrimenkullerinin Hukuki Statüsü", *Yeni Türkiye*, 60/2014, s. 26.

³⁵ *Düstur*, Birinci Tertip, Cilt 1, 1289, s.193.

bir ifade içermediği için bazı hukukçular tarafından Osmanlı tebaasının yabancıya mirasçı olabileceği şeklinde yorumlanmasına yol açmıştır.³⁶

Kanunnamenin 109. ve 110.maddeleri bir taraftan din ve tabiiyet bağlarını düzenlerken diğer taraftan da evlilik yoluyla tarafların ve yakınlarının miras hukukunu düzenlemiştir. Modernleşme sürecinde özellikle Osmanlı tebaası olan ve olmayan taraflar arasında yapılan evlilikler, kanunnamelerin çeşitlenmesine ve birbirine bağlı hükümler içermesine sebep olmuştur. Yabancıların Osmanlı Devleti tebaasından biriyle yaptığı evlilik bağlantısıyla, emlakını miras bırakma ya da mirası devralma konusu bazı kanunlara göre düzenlenmiştir. Bunlar; 1867 Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Nizamnamesi (7 Safer 1284 Kanunu diye bilinir), 1869 Tabiiyet Kanunu ve 1883 Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Nizamnamesi'nin 1. maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanunundaki düzenlemelerdir.

II. 1869 OSMANLI TABİİYET KANUNU VE BU KANUNUN KADININ MİRASINDAKİ ETKİSİ

1851 Fransız Kanunu'ndan esinlenerek hazırlanan Osmanlı Tabiiyet Kanunu, dinî referanslar yerine dünyevî ölçütleri göz önünde tutmuş ancak Müslümanlığı kabul edenler istisnâ hükümlerden yararlandırılarak, gerekli şartları yerine getirmeden Osmanlı tabiiyetine kabul edilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nde seküler tabiiyet anlayışının henüz tam anlamıyla oturmadığını göstermiştir. Yine de tabiiyet sorunlarının çözümüne dair devletlerarası görüşmelerde Tabiiyet Kanunu'ndan taviz verilmemiştir. Kanun, Babîlî tarafından temel referans noktası olarak kabul edilmiştir.³⁷ Osmanlı Tabiiyet Kanunu'nun hazırlanmasında diğer pek çok alanda görüldüğü üzere Avrupa örnek alınmıştır. 1851 yılında yayımlanmış Fransız Uyrukluk Kanunu'ndan esinlenmiş görünmekle birlikte, bu esinlenme daha çok teknik konularla sınırlı kalmıştır. Kanun, Osmanlı uyrukluğunun kazanılması konusunda, soydanlık (kan bağı) ilkesini benimsemiştir.³⁸ Tabiiyet Kanunu'nun hazırlanmasında evlilik, ihtida, yabancı konsolos vekilliği gibi sorunlar etkili olmuştur.³⁹ Kanunun çıkarılma zorunluluğu "*bir devletin himayesine geçişin suiistimal edilmesini önlemek*"⁴⁰ ifadeleriyle arşiv kayıtlarına

³⁶ Akyılmaz, *agm.*, 2014, ss. 26-27. Çünkü miri arazide kuru mülkiyet devlete, vakıf arazide ise vakfa aittir. Mülk arazide şer'i intikal bir başka ifade ile İslam Miras Hukuku Hükümleri (Feraiz) geçerli olurken, miri arazi ve vakıf arazide ise adi intikal (örfi intikal) kuralları geçerliydi. İntikal kuralları örfi hukuk yani ulu'em tarafından belirlenmiştir. Her iki intikal türünde de bazı miras engelleri vardır.

³⁷ İbrahim Serbestoğlu, "Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 29/Bahar 2011, s.209.

³⁸ Rona Aybay, "Osmanlı Devleti'nde Uyrukluk (Tabiiyet)", *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, (Ed. Sina Akşin, Sarp Balcı, Banş Ünlü), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010, ss. 146- 148.

³⁹ İbrahim Serbestoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, ss.61- 64

⁴⁰ BOA.Y.A.RES. 29/55 (M. 18.12.1884).

geçmiştir. Ayrıca yabancıların gayrimenkul sağlamanın yasak olduğu zamanlarda dâhi müracaat ettikleri bazı usulsüzlükler, Osmanlı Devleti'ni hukuksal dayanakları sağlamlaştırılmış bir kanun çıkarmaya mecbur bırakmıştır. Bu sebeple 1869 yılında Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi hukuksal anlamda düzenlenmiştir.⁴¹ Bu usulsüz uygulamalardan bazıları şu şekildedir; kanunnameden önce bir gayrimenkul satın alan yabancı, bu gayrimenkülü tapu siciline Osmanlı tebaasından aracılık eden bir şahıs adına resmen tescil ettirebilmiş veya kendisini Osmanlı tebaasından göstererek gayrimenkülü kendi adına onaylatabilmiştir. Ayrıca Osmanlı tebaasından olan kadınlarla evlenmiş bazı yabancılar ise gayrimenkullerini Osmanlı tebaası olarak kabul edilen karıları adına tescil ettirebilmişlerdir.⁴² Tabiiyet Kanunu'ndan önce yapılan evliliklerle kadın kocasının tabiiyetine geçmemiş asli tabiiyetini korumuştur. Çünkü kanun yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla geçerli olmuş, daha önceki süreci kapsamamıştır. Dönem belgesinde; Tabiiyet Kanunu'ndan önce yabancı ile evlenen bir Osmanlı kadını yabancı kabul edilmemiştir.⁴³ Hukuk geriye işlemediğinden kanundan önce yapılan evliliklerde tabiiyet değişikliği söz konusu olmamış, değişiklik kanundan sonra yapılan evlilikleri kapsamıştır. Bu sebeple Tabiiyet Kanunu yalnızca hukuksal açıdan hangi tebaanın ne şartlarda Osmanlı kabul edildiğini kapsamamış aynı zamanda kanunnamenin öncesi ve sonrasında yaşananlardan Osmanlı kadınının nasıl etkilendiğini de içermiştir. Çünkü bu kanunname, kadının evlilik⁴⁴ akdi sebebiyle değişen tebaa durumunun miras uygulamalarını nasıl etkilediği konusunda tartışma yaratmıştır.

Arşiv kaynaklarında Tabiiyet Kanunu'nun işler hale gelmesiyle özellikle yabancı tebaa ile evlenen Osmanlı kadınlarının mülk ve miras aktarımı ile ilgili kayıtlara ve çözümlenmelere sıkça rastlanmıştır. Tabiiyet Kanunu'nun 7. maddesine göre yabancı erkekle evlenmiş olan Osmanlı tebaasından bir kadın Osmanlı tabiiyetini kaybetmiş ve kocasının tabiiyetine geçmiştir.⁴⁵ Yabancı ile evlenen kadının kocanın uyrukluğunu alması XIX. yüzyılın sonuna kadar bütün hukuk sistemlerince kabul görmüştür. Ailede uyruklu birliği ailenin başı olan kocanın uyrukluğunda birleştiğinden, kadın kocası-

⁴¹ Rona Aybay, *Yurttaşlık (Vatandaşlık) Hukuku*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 499, Ankara, 1982, ss.24- 25.

⁴² H.Nedjib Chiha, "Osmanlı Gayrimenkul Mülkiyeti Bakımından Yabancıların Hukuki Durumu", *Çev.Halil Cin, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Ankara, 1967, ss.247- 249; Akyılmaz, *agm.*, 2014, s.20.

⁴³ BOA.HR.HMŞ.İŞO. 162/2 (M.26.10.1878).

⁴⁴ Evlilik ile ilgili değişen tebaa durumunda bir örnek için bkz.; İbrahim Serbestoğlu, "Öteki Perspektifiyle Osmanlı Kadınının İranlılarla Evlenme Yasağı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 20, Cilt 5, 2012, ss.213- 220.

⁴⁵ *Düstur*, Birinci Tertip, Cilt 1, 1289, s. 17.

nın uyrukluğunda sayılmıştır.⁴⁶ Böylece geleneksel kurallar çerçevesinde kadınların cemaatlerdeki vatandaşlığı genellikle kadına özgü kurallar, düzenlemeler ve politikalarla belirlenmiştir.⁴⁷

Tabiiyet Kanunu'nun 7. maddesinin yorumu farklı şekillerde yapılmıştır. Birinci yorum; 7.maddeye göre yabancı ile evlenen Osmanlı kadınının Osmanlı tabiiyetini kaybederek kocasının tabiiyetine geçtiğidir.⁴⁸ İkinci yorumlama şekli ise 7.maddenin yabancı ile evlenen Osmanlı kadınının tabiiyetini kaybedeceğini doğrudan değil dolaylı biçimde belirttiğidir. Başka bir deyişle, yabancıyla evlenen Osmanlı kadınının Osmanlı uyrukluğunu kaybetmiş olması, evlendiği erkeğin uyrukluğunu kazanacağı sonucunu çıkarılmamıştır. Çünkü bu, kocanın bağlı bulunduğu devletin kadına uyrukluğuna verip vermemesine bağlı bir konudur ve Osmanlı Kanunu bu konuda yabancı hukuk üzerinde bağlayıcı bir nitelik taşımamaktadır. Yine de Tabiiyet Kanunu'nun 7. maddesinden yabancıyla evlenen Osmanlı kadınının Osmanlı hukuku açısından "*yabancı kocasının uyrukluğunu almış*" sayılacağı sonucu çıkarılabilir.⁴⁹ Kanunun 7.maddesi; yabancı erkekle evlenen Osmanlı kadınına kocasının ölümünden itibaren belirli bir süre zarfında Osmanlı tabiiyetine dönme imkânı tanıdığından, yabancı ile evlenen Osmanlı kadınının tabiiyetini kaybedip, kocasının tabiiyetine geçtiği anlaşılmaktadır.⁵⁰ Arşiv belgeleri incelendiğinde de Osmanlı tebaasından olan bir kadının yabancı biriyle evlenmesi sonucu kocasının tabiiyetine geçtiği görülmüştür.⁵¹ Ancak taraflar arasında yapılan evlilik meşru değilse yani kadın mensup olduğu cemaatin hukukunun yasakladığı bir evlilik yaparsa, bu evlilik kabul edilmemiş ve herhangi bir tabiiyet değişikliği yapılmamıştır. Meşru bir evlilikte, yabancı ile evlenen Osmanlı kadını nasıl kocasının tabiiyetinde yabancı kabul edilmişse, Osmanlı tebaasından biriyle evlenen kadın da yabancı dâhi olsa Osmanlı kabul edilmiştir.⁵² Osmanlı erkeğiyle evlenen yabancı kadınların durumları açıkça ifade edilmese de içtihat olarak kadının

⁴⁶ Rona Aybay, *Kadının Uyrukluğu Üzerinde Evlenmenin Etkisi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 450, Ankara, 1980, s.3. Yabancıyla evlenen kadının, kocasının uyrukluğunu alması XIX. yüzyılın sonuna kadar, bütün hukuk sistemlerince genellikle kabul edilen bir kural olmuştur. Klasik ya da geleneksel olarak adlandırılacak olan bu kuralın uygulanması; kocanın, evlilik birliğinin başı (başkanı) sayılması ve aile bireylerinin aynı uyrukluğa sahip olmaları gerektirirdir.

⁴⁷ Nira Yuval Davis, *Cinsiyet ve Millet*, (Çev: Aysin Bektaş), İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.58.

⁴⁸ Chiha, *agm.*, 1967, s.249.

⁴⁹ Aybay, *agm.*, 1980, ss.64-66.

⁵⁰ Akyılmaz, *a.g.m.*, 2014, s.33. Evliliğin tabiiyete tesirinde Osmanlı Devleti, çağdaşlarıyla aynı çizgiyi takip etmiştir. 19. yüzyılda devletler genellikle kadının kocasının tabiiyetine geçmesi kuralını benimsemişlerdir. Serbestoğlu, *age.*, 2014, s. 71.

⁵¹ BOA.BEO. 1779/133392 (M.18.1.1902); BOA.DH.MKT. 1424/75 (M.7.6.1887); BOA.DH.MKT. 1838/69 (M.3.6.1891); BOA.DH.SN.THR. 3/9 (M.7.4.1910), BOA.HR.HMŞ.İŞO. 162/2 (M.26.10.1878), BOA.HR.HMŞ. İŞO. 177/30 (M.13.5.1892); BOA.I.MMS. 104/4442 (M.25.4.1899); BOA.MV. 42/12 (M.3.4.1889); BOA.ŞD. 2507/11 (M.3.3.1887); BOA.Y.A.RES. 29/55 (M. 18.12.1884).

⁵² BOA. BEO. 2181/16351 (M.29.9.1903); BOA.Y.A.RES. 29/55 (M. 18.12.1884); BOA. ŞD. 2507/1 (M.3.3.1887); BOA. DH.MKT. 1424/75 (M.7.6.1887).

eşinin tabiiyetine geçmesinden hareketle yabancı kadınların da evlilik yoluyla Osmanlı tabiiyetine geçtikleri Osmanlı Devletince kabul edilmiştir.⁵³

Osmanlı Devleti'nde tabiiyet değişikliği (ihtilaf-ı dar) miras hakkının kaybına sebep olduğundan, evlenerek Osmanlı tabiiyetini kaybeden kadın Osmanlı tabiiyetindeki yakınlarıyla mirasçılık hakkını kaybetmiş ve bu yolla gayrimenkul edinmesi mümkün olmamıştır.⁵⁴ Bu durum Arazi Kanunu'nun 110.maddesinde belirtilmiştir⁵⁵ ve durum arşiv belgesine yansımıştır. Tapu ve Kadastro memurlarının sorusu üzerine verilen cevapta; yabancı tebaadan evladı olan kadınların ölümü halinde arazileri yabancı sayılan evlatlarına intikal etmemiş ve gerekçe olarak Arazi Kanunu'nun 110.maddesi gösterilmiştir.⁵⁶

Arazi Kanunu'nun 111. maddesi Osmanlı tabiiyetini terk eden kimseyi ve mirasçılarını intikal hakkından mahrum etmiştir. 111. maddeye göre Osmanlı tebaalığını kaybeden bir kişinin arazisi Osmanlı tebaası ya da yabancı tebaadan olan evladına, annesine ya da babasına intikal etmez ve bu arazi mahlûl olur.⁵⁷ Arazi Kanunu'nun 111.maddesine dayanarak evlilik yoluyla tebaa değiştiren kadın, emlak ve arazisini yabancı tebaadan olan evladına ve akrabasına miras olarak bırakmamıştır.⁵⁸ Osmanlı tebaası iken yabancı tebaa ile evlenen kadın Osmanlı tebaası olmaktan çıkıp hukuken kocasının mensup olduğu devlet tabiiyetine girdiğinden hiçbir yolla miras aktarımı yapamamıştır.

Evlilik sebebiyle de olsa Osmanlı tebaası olmaktan çıkmak Arazi Kanunnamesi'nin 111.maddesini işler hale getirmiştir. Osmanlı tabiiyetinden ayrılan kişilerin miri arazisi ellerinden alınacağı gibi bu arazi üzerinde sahip oldukları tasarruf hakkı mirasçılara da intikal ettirilmemiştir. Arazi hiçbir mirasçının bulunmadığı durumlarda olduğu gibi mahlûl⁵⁹ olup devlete dönmüş ve devlet tarafından müzayede usulü ile yeniden başka birine verilmiştir.⁶⁰ Bir kadının yabancı ile evlenmeden önce sahip olduğu emlakın hükümet adına zapt edilmesi dönem belgelerine de yansımıştır.⁶¹ Yabancı tebaa ile daha önce evlenmiş kadınların emval ve emlakları dâhi bu şartlarda değerlendirilmiş, bu kadınlara sahip oldukları gayrimenkullere refakat etmeleri ve sızlanmamaları için üç aylık bir süre tanınmıştır. Üç ay içinde Osmanlı tebaasından birine satılmayan araziye devlet zapt etme yetkisine

⁵³ Serbestoğlu, *age.*, 2014, s.72; BOA.Y.A.RES.29/55 (M. 18.12.1884).

⁵⁴ Akyılmaz, *agm.*, 2014, s.33.

⁵⁵ *Düstur*, Birinci Tertip, Cilt 1, 1289, s. 193.

⁵⁶ BOA.HR.HMŞ.İŞO.177/30 (M.13.5.1892).

⁵⁷ *Düstur*, Birinci Tertip, Cilt 1, 1289, ss. 193- 194; Akyılmaz, *agm.*, 2014, s.29.

⁵⁸ BOA. DH. MKT. 1424/75 (M.7.6.1887), BOA. HR.HMŞ.İŞO. 177/30(M.13.5.1892); BOA.MV.42/12 (M.3.4.1889).

⁵⁹ Mahlûl: Mirasçısı bulunmayan ve hükümete kalan miras. Devellioğlu, *a.g.s.*, 2004, s.568.

⁶⁰ Akyılmaz, *agm.*, 2014, s.29.

⁶¹ BOA.MV. 42/12 (M.3.4.1889).

sahip olmuştur.⁶² Bu tür işlemlerinin uzun sürmesi nedeniyle refakat süresi daha sonra üç aydan altı aya çıkarılmıştır.⁶³ Ancak Osmanlı tebaasından bir kadının yabancı ile evlenmeden önce miras yoluyla edindiği emlak, akar vakfı ya da evlenmeden önce ferağ ettiği emlak ile ilgili uygulama farklı olmuştur. Bu tarz durumda uygulamanın ne olacağı ile ilgili bir açıklık bulunmadığından durum Evkaf Nezaretince sorulmuştur. Verilen kararda; eğer kadın yabancı biriyle evlenmeden önce mûrisinden (miras bırakan) miras almışsa ya da üzerinde bulunan emlakı başkasının üzerine vermişse bu mallar mahlûl olmamıştır.⁶⁴

Yabancı ile evlenen Osmanlı kadını eşinin vefatı sonrası, talep etmesi halinde üç sene içinde tekrar Osmanlı tabiiyetine geçebilmiştir.⁶⁵ Osmanlı kadını yabancı kocasından boşandığı zaman da Tabiiyet Kanunu'nun 7.maddesine göre üç sene içinde asli tabiiyetine dönebilmiştir.⁶⁶ Ayrıca yabancı iken evlenerek Osmanlı tabiiyetine geçmiş olan kadınlar da kocalarının vefatı veya kocalarından boşanmaları sebebiyle üç sene içinde asıl tabiiyetlerine dönebilmişlerdir.⁶⁷ Kadına eski tabiiyetine dönme hakkı tanınırken Müslüman ya da gayrimüslim olmasında herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Kocalarının ölümü ya da boşanma sonrası asli tabiiyetine dönmeyen kadınlar kocalarının tabiiyetinde sayılmışlardır.⁶⁸ Buna ek olarak, yabancı tebaadan olup Osmanlı tebaasından bir erkek ile evlenen kadın, evlilik sırasında tabiiyetini terk ederse (kocasının değil de kendi asıl tabiiyetine dönerse) tabiiyet harcı ödemek zorunda bırakılmış ve bu durum Nüfus Müdürlükleri'ne bildirilmiştir.⁶⁹

14 Ocak 1869 tarihli Osmanlı Tabiiyet Kanunu'nun 7.maddesi yabancı ile evlenen Osmanlı kadını ile ilgilenmiştir. Kanunda Osmanlı ile evlenen yabancı bir kadın ile ilgili doğrudan bir düzenle yer almamıştır. Ancak mahkemeler, Osmanlı ile evlenmiş olan yabancı kadının Osmanlı tabiiyetini kazandığını kesin olarak kabul etmişlerdir. İdari kanunlar, Osmanlı ile evlenen yabancı kadına bir tabiiyet belgesi almak ödevini yüklemiştir. Kadın kocasının tabiiyetini kazanırsa, evlenmeden önce mahrum olduğu gayrimenkul mülkiyetini koruma hakkı kazanmıştır. Diğer taraftan, Osmanlı

⁶² BOA.MV. 42/12 (M.3.4.1889).

⁶³ BOA.İ.MMS. 104 / 4442 (M.25.4.1899).

⁶⁴ BOA.BEO. 1252/93854 (M.5.1.1899).

⁶⁵ BOA.Y.EE. 41/133 (M.28.1.1869); akt. Serbestoğlu, *agm.*, 2011, s.205.

⁶⁶ BOA.BEO. 1206/90421(M.7.10.1898); BOA.BEO. 2181/163512 (M.29.9.1903); BOA.DH.MKT. 2182/15 (M.25.3.1899).

⁶⁷ BOA.ŞD. 2846/5 (M.9.8.1921).

⁶⁸ BOA. MV. 81/9 (M.19.8.1894).

⁶⁹ BOA.DH.SN.THR. 10/92 (M.15.8.1910). Bu harç Manastır Eyaleti'ne bildirildiği kadıyla elli gurusu olarak belirlenmiştir. Ancak bu harcın sabit tutar olarak belirlenip belirlenmediği, eyalet, tabiiyet değişim süresi ya da tebaa farkı gözetip gözetilmediği ile ilgili kesin bir şey söylemek söz konusu değildir.

tabiiyetini kazandığı için kocasına yahut diğer Osmanlılara miras bırakabilmiştir. Hâlbuki yabancı tabiiyetini korumuş olsaydı miras bırakamazdı.⁷⁰ Bu durum Osmanlı Devleti ile yabancı tebaaya mensup kadının tebaası olduğu devlet arasında farklı şekillerde yorumlanmıştır. Örneğin Fransız Mahkemeleri, Osmanlı Kanunu'nun bir Osmanlı ile evlenen yabancı kadına Osmanlı tabiiyetini vermediğini iddia etmiş, Osmanlı ise kadının Osmanlı tabiiyetine geçtiğini kabul etmiştir. Bazı devletler, kanunun bu hükmünün açık olmadığı iddia etmemişlerse de Osmanlı Devleti, bir Osmanlı erkeği ile evlenen yabancı kadını Osmanlı tebaası saymıştır.⁷¹

Osmanlı tabiiyetinin hangi sebeple kaybedildiğini (çıkma, ıskat ya da evlilik yoluyla) belirlemek miras ve emlak intikalinde önemli olmuştur. Osmanlı Tabiiyet Kanunu'na göre Osmanlı tabiiyetinin kaybedilmesi çıkma, ıskat ve evlilik olmak üzere üç şekilde gerçekleşmiş⁷² ve kanunun uygulanmasında bu üç şekil de ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Tabiiyet Kanunu'nun 5. maddesine göre Osmanlı Devleti'nden izin almadan yabancı bir devletin tabiiyetine giren kişilerin yeni uyruklugu "*ke-en-lem-yekün*" yani yok hükmünde kabul edilmiş ve bu kişi Osmanlı uyruğu sayılarak diğer Osmanlı tebaasıyla aynı muameleye tabi tutulmuştur.⁷³ Tabiiyet değiştirme önceden verilmiş bir izin olmaksızın vuku bulmuşsa hükümet ister Tabiiyet Kanunu gereğince tabiiyet değiştirmiş kimseye Osmanlı tebaası gibi muamele yapmış isterse de o kimsenin Osmanlı tabiiyetini kaybettiğini kabul etmiştir.⁷⁴ Osmanlı Devleti'nden izin (mezuniyet- i resmiye) olmaksızın uyrukluk değiştirip de Osmanlı uyruklugundan ıskat (düşürme, düşürülme) olan kişilerin Osmanlı ülkesinde mülk edinme ve miras (istimlâk ve tevarüs) haklarından yoksun oldukları belirtilmiştir.⁷⁵ Bu sebeple tabiiyet kaybını ve kayıp sonucundaki emlak/miras durumunun İstimlâk (1867 ve 1881) Kanunları ile birlikte değerlendirilmesi yerinde olacaktır.

III. 1867 ECANİBİN HAKK-I İSTİMLÂK NİZAMNAMESİ VE 1883 ECANİBİN HAKK-I İSTİMLÂK KANUNU'NUN 1. MADDESİNDE İSTİSNA OLUNAN EŞHASIN EMLAK VE ARAZİSİNE MAHSUS KANUN

Osmanlı Devleti'nde yabancıların menkul mal edinimi konusunda herhangi bir sınırlama yokken 7 Safer 1284/1867 Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Ni-

⁷⁰ Chiha, agm., 1967, ss.249- 251.

⁷¹ Chiha, agm., 1967, s.252.

⁷² Akyılmaz, agm., 2014, ss.30-31.

⁷³ Düstur, Birinci Tertip, Cilt 1, 1289, s. 17; Akyılmaz, agm., 2014, s.31.

⁷⁴ Aybay, agm., 1980, s.68 ve Chiha, agm., 1967, s.248.

⁷⁵ Aybay, agm., 1980, s.68.

zamnamesi'ne kadar gayrimenkul edinmeleri yasaklanmıştır.⁷⁶ Safer Kanunu olarak da anılan bu kanun ile yabancılara Osmanlı uyruklarına özdeş biçimde emlak edinme hakkı tanınmıştır. Bu kanunun 1. maddesinde, Osmanlı uyruğunda iken sonradan uyrukluk değiştirmiş olanlar bu hükmün dışında tutulmuş ve "*anlar haklarında kanun-u mahsusunun ahkâmı cari olacaktır*" denmiştir.⁷⁷ Osmanlı Devleti yabancının bu haktan faydalanabilmesini bazı şartlara bağlamıştır. Bu şartlardan en önemlisi, yabancının gayrimenkul edinimindeki bütün hususlarda (Osmanlı yargısından kurtulmak için kapitülasyon rejiminden hiç bir şekilde istifade etmeksizin) Osmanlı kanun ve nizamlarının esas alınması olmuştur.⁷⁸ Yabancılara bu haklar Osmanlı kanunları çerçevesinde, Osmanlı kurallarına göre verilmiştir. Osmanlı Devleti 7 Safer 1284 (10 Haziran 1867) tarihli kanunun birinci maddesinde; Hicaz arazisi hariç olmak üzere yabancılara gayrimenkul tasarruf hakkını vermiştir.⁷⁹ Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Kanunu'na eklenen protokolü⁸⁰ imzalayan devlet tebaasından bir yabancı Osmanlı vatandaşları gibi emlak tasarruf hakkına sahip olabilmiştir. Ancak bu imkânın verilmiş olması beraberinde miras ve tereke anlaşmazlıklarını da getirmiş ve bu anlaşmazlıkların çözüm makamı olarak Osmanlı mahkemeleri yetkili kabul edilmiştir.⁸¹ Bazı yabancı yazarlar İstimlâk Kanunu ile yabancılara tanınan emlak edinme hakkının miras hakkını doğurduğunu iddia etmişlerdir. Ancak yabancılara gayrimenkul edinme hakkının tanınması miras hakkını gerekli kılmamıştır. İkisi birbirinden farklı haklar olmuş ve Osmanlı hukuk sisteminde gerek şer'î intikalde gerekse örfî intikalde tabiiyet ayrılığı bir miras engeli oluşturmuştur.⁸²

1867 Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Nizamnamesi'ne kadar yabancının Osmanlı topraklarında mülk edinimi yasakken çıkarılan bu kanunla yabancılara mülk edinme hakkı tanınmıştır. Kanunun miras hakkı ile ilgili herhangi bir düzenlemesi olmamıştır. Çünkü mirasçılık hakkı sadece tebaaya özgü bir medeni hak olup, bir Osmanlı vatandaşının yabancıya mirasçı olabilmesini reddetmek tebaaya tanınan haktan daha fazlasını yabancılara tanımak anlamına gelmiştir. Hiçbir devlet başka bir devletin vatandaşına kendi vatandaşlarına tanıdığından daha fazla hak ve imtiyaz vermez. Bu sebeple Osmanlı kanunları Osmanlı tebaasını hiçbir şekilde yabancının mirasından

⁷⁶ Chiha, *agm.*, 1967, s.247; Akyılmaz, *agm.*, 2014, s.16.

⁷⁷ Aybay, *agm.*, 1980, s.68.

⁷⁸ Chiha, *agm.*, 1967, s.248.

⁷⁹ Düstur, Birinci Tertip, Cilt 1, 1289, s. 230.

⁸⁰ Protokole imza atan devletler için bkz; Akyılmaz, *agm.*, 2014, ss.25- 26.

⁸¹ Macit Kenanoğlu, "Mülk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, TDV Yayınları, Ankara, 2006, s.541.

⁸² Akyılmaz, *agm.*, 2014, s.29.

mahrum etmemiştir. Osmanlı vatandaşları yabancıların miri ve vakıf arazileri üzerinde intikal hakkı sahibi olmuşlardır.⁸³

Safer Kanunu yabancıların Osmanlı Devleti'nde gayrimenkul edinmelerini sağlarken daha önce Osmanlı vatandaşı olup, tabiiyet değiştiren kişilerin hukuki durumu ile ilgili düzenleme bu kanundan on altı yıl sonra çıkarılan Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Kanunu'nun 1.maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanun ile yapılmıştır. 6 Mart 1883/ 26 Rebiül-ahir 1300 tarihli Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Kanunu'nun 1. maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanun hükümetin önceden izni olmaksızın yabancı tabiiyetine geçen Osmanlı vatandaşları ve bir irade gereğince verilmiş müsaade ile yabancı tabiiyetini kazanan Osmanlı tebaası arasında ayırım yapan kanundur.⁸⁴ Ecanibin Hakkı İstimlak Kanunu'nun 1.maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanunun 1.maddesine göre; usulüne uygun bir biçimde tabiiyet değiştirmişlerse ve tabiiyetine girdikleri devlet tarafından Safer Kanunu'na bağlı Ek Protokolü imzalanmışsa 1867 Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Nizamnamesi'nin hükümlerinden yararlanabilmişlerdir.⁸⁵

Ecanibin Hakk-ı İstimlâki Kanunu'nun 1.maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanun'un 2.maddesi ise; *“Devleti Aliyye'den mezuniyeti resmîye istihsal ekmeksizin tebdili tabiiyet edipte taraflı Devleti Aliyyeden tabiiyeti iskat olunan eşhas Memalik-i Osmaniye'de istimlâk ve tevarüs hakkından mahrum olurlar”*⁸⁶ şeklindedir. İzin alan kişilerin her türlü gayrimenkul intikali saklı tutulurken, ikinci maddede izin almadan yapılan tebaa değişikliğinde arazi, intikal ve tapu hakkı sahibi mirasçı bırakmadan ölmüşler gibi mahlûl olarak devlete geri dönmüştür. Ayrıca mirasçılık hakkından da mahrum olacakları için bu yolla gayrimenkullerinden de tasarruf edememişlerdir.⁸⁷ Osmanlı tabiiyetinden iskat edilmenin doğal sonucu emlak ve arazi tasarruf hakkının sona ermesidir.⁸⁸

7 Safer 1284/1867 tarihli kanunla yabancılarla gayrimenkullerde tasarruf ve mülk edinme hakkı tanındığı halde miras konusunda herhangi bir hak tanımamış ve miras konusunda Arazi Kanunu'na göre hareket edilmiştir. Arazi Kanunu ise; Osmanlı tabiiyetini terk eden kişiyi mirastan mahrum

⁸³ Akyılmaz, agm., 2014, s.24, 28.

⁸⁴ Aybay, agm., 1980, s.68; Chiha, agm., 1967, s.248.

⁸⁵ *Düstur*, Birinci Tertip, Cilt 3 (Zeyl), Matbaa-i Âmire, İstanbul 1298, s. 96; Chiha, 1967, s.249; Ali Rıza Düzceer, “Yabancıların Türkiye’de Taşınmaz Mal İktisapları”, *Yargıtay Dergisi*, Sayı 2, Cilt 5, 1979, s. 289.

Akyılmaz, agm., 2014, ss.40- 41.

⁸⁶ *Düstur*, Birinci Tertip, Cilt 3 (Zeyl), 1298, s. 96.

⁸⁷ Akyılmaz, agm., 2014, ss.40- 41.

⁸⁸ Mahmud Fuad, *Tabiiyet*, İstanbul 1312. Akt. Serbestoğlu, age., 2014, s.71.

bırakmıştır.⁸⁹ Evlilik yoluyla ruhsat alarak tabiiyet değiştiren kadınlar tasarruf haklarını 7 Safer Kanunu'na uygun olarak kullanabilmiş, Osmanlı Devleti'nden izin almaksızın evlenenler ise 1883 Kanunu'na dayanarak bu haktan mahrum bırakılmışlardır.⁹⁰ Devletin izniyle tabiiyet değiştiren ve değişen bu tabiiyetleri Osmanlı tarafından onaylananlar ile 7 Safer Kanunu'ndan yararlanarak emlak sahibi olabilmişlerdir.⁹¹ Evlenerek resmen tabiiyet değiştiren kadın emlak veya arazi tasarruf hakkını elinde tutarken, miras bırakamamıştır. Ayrıca mülk arazisi Osmanlı tebaasından olan varisleri arasında paylaşırlırken, miri ya da vakıf arazisi Arazi Kanunu'nun 110. ve 11. maddesi gerekçe gösterilerek mahlûl olmuştur.⁹²

Tabiiyetine girdiği devlet ek protokolü onaylamamışsa Osmanlı ülkesinde gayrimenkul edinemeyeceği gibi mevcut gayrimenkullerini de elinde tutamamıştır.⁹³ Bu kanuna istinaden yabancı bir erkekle evlenmiş olan Osmanlı kadınının kocası 7 Safer 1284 Tarihli Kanuna Ek Protokol'e imza koymuş olan bir devletin tebaası ise kadın gayrimenkul edinebilmiş ya da önceden kazanmış olduğu gayrimenkulleri muhafaza edebilmiş⁹⁴ ancak tabiiyet değişikliğinden dolayı miras bırakamamıştır. Bu durum arşiv belgelerine de yansımıştır. Yabancı biriyle evlenen Osmanlı kadını, tabiiyet değiştirdiği için gayrimenkullerini miras olarak yabancı olan evladına veya akrabalarına da intikal ettirilmemiştir.⁹⁵ Bu evlilik Osmanlı sınırları dâhilinde olan Hicaz kıtasını da kapsamıştır. Osmanlı kadınları, gerek Haremeyn gerek Cidde ve gerekse Hicaz kıtasından Hintli veya Cavalı erkeklerle evlenseler dâhi bu kadınlar kocalarının mensup olduğu tebaadan sayılmış ve emlaklarını İstimlâk Kanunu'nun birinci maddesi cildince göre zevcelerine ve evladına intikal ettirememişlerdir.⁹⁶ Yabancı biriyle evlenen Osmanlı kadını kocasının tabiiyetinde sayıldığından öldüğü zaman mirasını Emlâk-ı İstimlâk Kanunu'nun birinci maddesi hükmünce zevcine bırakamamıştır. Kadının kocası evlendikten sonra tabiiyet değiştirirse kadın yabancı sayılmamış ancak öldükten sonra emlakı tabiiyet değiştiren kocasına bırakamamıştır.⁹⁷ Bu uygulama din ayrılığındaki gibi şarta bağlanmıştır. Mirasa engel teşkil eden din farkı ölümün meydana geldiği andaki din farkıdır. Sonradan ortaya çıkan din farkının (örneğin bir zimmî öldükten sonra oğlunun Müs-

⁸⁹ Macit Kenanoğlu, "1858 Arazi Kanunnamesi ve Uygulaması", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 1, 2006 (Bahar), ss.118-119.

⁹⁰ BOA.ŞD.2507/11 (M.3.3.1887).

⁹¹ Aybay, *agm.*, 1980, s.68; Chiha, *agm.*, 1967, s.248.

⁹² BOA.ŞD.2507/11 (M.3.3.1887).

⁹³ Akyılmaz, *agm.*, 2014, s.33.

⁹⁴ Chiha, *agm.*, 1967, ss.247- 249.

⁹⁵ BOA.DH.MKT. 1424/75 (M.7.6.1887).

⁹⁶ BOA.MV. 42/12 (M.3.4.1889); BOA. İ.MMS. 104/4442 (M.25.4.1899).

⁹⁷ BOA.İ.MMS. 104/4442 (M.25.4.1899).

lûman olması gibi) mirasçılık üzerinde bir etkisi olmamıştır.⁹⁸ Müslümanlar arasındaki mezhep farkı miras engeli teşkil etmediği için⁹⁹ İran tebaasından olan daha sonra Osmanlı tabiiyetine geçen Mirza Hadi'nin Bağdat'ta vefat etmesinden sonra, mirası İran tebaası olan ve İranlı erkeklerle evli olan iki kız kardeşine kalmıştır.¹⁰⁰ Tıpkı sonradan yani evlilik sonrası yaşanan tabiiyet değişikliğinin olmadığı gibi.

SONUÇ

Osmanlı Devleti yüzlerce yıllık ananesi ve İslami kuralların etkisi, merkezîyetçi ve hanedancı iktidarın dini/askeri ve yönetici kimliği ile Tanzimat sürecine kadar içinde yaşadığı buhranları kendi iç yapılanmasıyla çözmeyi adet edinmiştir. Devlet XIX. yüzyıla değin toprak toplumu olmuş, var olan toplumsal normlar geleneksellik ekseninde yaşatılmış ve sürdürüle gelmiştir. Ancak modern dünya devleti pozisyonunun hem dış hem de iç siyasette düşüşü, Osmanlı Devleti'ni zorunlu ve gerekli modernleşme nosyonuna itmiştir. Batılılaşma çabasıyla başlayan reformist hareketlerin toplumu yakından ilgilendiren bir hal alması, bu hareketleri meşru zemine dayandırma zorunluluğunu doğurmuştur. Özellikle Tanzimat Süreci (daha sonra Meşrutiyet yılları) ile beraber eşitlik ilkesinin sık sık dile getirilmesi Osmanlı camiasında doğal bir kamuoyu oluşturmuş, birey ve toplum yönetimden yasal haklarının güvencesini beklemiş ve böylece iktidar modernleşme yolundaki bu ispatı yerine getirmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti için klasik ötesi ve değişken bir yüzyıl olan XIX. yüzyıl hem çokça kanun ve nizamnamelerin çıkarıldığı hem de bu hukuki hareketlenmelerin yabancıları ilgilendirdiği bir yüzyıl olmuştur. Yabancıları ve doğal olarak yabancı ile evlenen Osmanlı kadını ilgilendiren bu kanunnamelerin ortak özelliği evlilik bağıyla tebaa değiştiren kadının mirası hakkındaki durumu olmuştur.

1867 yılında çıkarılan Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Nizamnamesi ile yabancılar Osmanlı topraklarında gayrimenkul edinim hakkına sahip olmuşlardır. 1869 yılındaki Tabiiyet Kanunu ile Osmanlı tebaası olma/olmama ya da tebaa hakkını kaybetme konularına açıklık getirilmiş ve tebaa meselesi Fransız Kanunu'ndan esinlenerek hukuki zemine oturtulmuştur. 1883 yılındaki Ecanibin Hakk-ı İstimlâk Nizamnamesi'nin 1. maddesinde İstisna Olunan Eşhasın Emlak ve Arazisine Mahsus Kanun ile de yeni düzenlemeler yapılmıştır. Ancak 1858 yılındaki Arazi Kanunu'nun 109, 110 ve 111.

⁹⁸ Akyılmaz, *agm.*, 2014, s.26.

⁹⁹ Akyılmaz, *agm.*, 2014, s.26. İran ek protokolü imzalayan devletler arasındadır.

¹⁰⁰ BOA.MV. 17/34 (M. 23.2.1887).

maddelerine bağlı kalınmıştır. Bu maddelerde arazinin miras olarak bırakılabilmesi için tabiiyet ve din birliği esas alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde İslam hukuku baz alınarak gayrimenkul mallar üzerindeki mülkiyet hakkı siyasi nitelikte özel bir hak olarak kabul edilmiş ve Osmanlı toprağının yabancıların mülkiyetine geçmesi yasaklanmıştır.

1867 yılındaki kanunla yabancılar Osmanlı topraklarında gayrimenkul edinmişlerdir. Ancak bu kanunda yabancıların edindikleri gayrimenkulleri miras bırakabilmeleri ile ilgili bir hüküm yer almamıştır. 1869 yılındaki Tabiiyet Kanunu ise yabancı ile evlenen (devletten izin alarak yapılan evliliklerde) Osmanlı kadını kocasının uyuğunda kabul etmiştir ve bu kadın 1858 Arazi Kanunu'na göre Osmanlı sınırlarındaki emlakını yabancı tebaadaki kocasına ya da evladına miras bırakamamıştır. Osmanlı Devleti kadına bu emlakı Osmanlı tebaasından olan kişilere ya da akrabalarına devretmesi veya satması için üç ay süre tanımış, daha sonra bu sürenin yeterli olmadığı kanaatine vararak süreyi altı aya çıkarmıştır. 1883 yılındaki kanun ile de Osmanlı Devleti'nin meşru olarak tanıdığı tebaa değişimlerinde yabancılara 7 Safer Kanunu'ndan faydalanma hakkı verilmiş ancak bu hak adı geçen kanuna imza atan yabancı devlet tebaasını kapsamıştır. Dolayısıyla tebaa değiştiren kadının kocasının tebaası olduğu devlet, bu protokole imzasını atmışsa Osmanlı kadını emlakından tasarruf hakkını koruyabilmiştir. Ancak tebaa değişikliği mirasa engel teşkil ettiğinden miras olarak bırakamamıştır. Bu miras eğer mülk arazi ise miras bırakılabilmiş, miri ya da vakıf arazisi ise mülkiyeti devlete ait olmuştur. Bütün bu uygulamaların Osmanlı Devleti'nin izni ile tebaa değiştiren kişileri kapsadığı unutulmamalıdır. Devlet izinsiz tebaa değişimini kabul etmemiştir.

Söz konusu kanunlarda görüldüğü üzere kadının miras edinim ve aktarımında evlilik yoluyla değişen tabiiyet durumunun etkisi erkek/koca eksenli belirlenmiştir. Aile reisi ve uyrukluğun merkezi, koca ve baba kabul edildiğinden tabiiyet değişikliğiyle kadın kocasının uyrukluğunda görülmüş ve yabancı tabiiyetli kocasından doğan çocukları da yabancı kabul edildiğinden anneleriyle miras bağları koparılmıştır. Ancak kadının miras aktarımında menkul ya da gayrimenkul ayrımı yapıldığı unutulmamalıdır. Çünkü evlilik yoluyla tabiiyeti değişmiş olan Osmanlı kadınının arazi ve gayrimenkullerinin yabancı tebaadaki koca veya evladına bırakamaması, Osmanlı Devleti'nde miras konusunda tabiiyet ve din uyuşmasının gözetildiğinin kanıtıdır. Ayrıca miras bırakacak Osmanlı kadınının öldüğü sırada kiminle evli olduğu ve çocuklarının hangi tebaada sayıldığı da miras konusunda önemli bir etkidir. Kendi akrabalarından miras alacak Osmanlı kadının miras alımı esnasında Osmanlı tabiiyetinde olup olmadığı da dikkat edilmesi gereken noktalardandır.

Osmanlı kanunları kendi vatandaşını yabancıların mirasından mahrum bırakmazken, Osmanlı tabiiyetinden çıkan kadının kocasına ve çocuklarına miras bırakmasını engellenmiştir. Miras aktarımı tebaaya özgü uygulama olduğundan her devletin önce kendi vatandaşını gözettiği düşünülürse, Osmanlı Devleti'nin bu uygulaması da oldukça hukukidir. Bu sebeple çalışmada birkaç kanun senkronik olarak değerlendirilmiştir. Bütün bunlar dışında Osmanlı Devleti'nin modernleşme döneminde çıkarılan kanunların bazı özel eklemelerle geliştirilebildiği zamanlar olmuştur. Özellikle yabancı tebaayı ilgilendiren kanunlarda Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik ilişkilerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür ve kanun uygulanmasında ikili devlet ilişkilerinin dikkate alındığına da rastlanmıştır. Bir ülkeye ya da yabancı devlet tebaasına uygulanan yasa diğer ülke ya da yabancı devlet tebaasına uygulanamayabilmiştir. Son olarak değişken bir yüzyıl olan XIX. yüzyılda çıkarılan kanunların, yüzyılın değişik periyotlarında hatta devletin farklı coğrafyalarında birbirinden ayrı şekilde uygulandığı da göz ardı edilmemesi gereken önemli bir faktördür. Arşiv kayıtlarında zaman zaman böylesi farklılıklar görülmektedir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Babıâli Evrak Odası Evrakı (BEO.): 1206/90421; 1252/93854; 1779/133392; 2181/163512.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrakı (DH. HMŞ.): 26/63.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH. MKT.): 1424/75; 1838/69; 2182/15; 2731/ 72.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemî (DH. SN.THR.): 3/9; 10/92.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası Evrakı (HR. HMŞ. İŞO.): 162/2; 177/30.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS.): 104/4442.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MF. MKT.): 1102/18.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.): 17/34; 42/12; 81/9.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı (A. MKT. UM.): 316/65.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sivaslı Ali Baba Zaviyesi Evrakı (HSD. SABZ.): 6 /22.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.): 87/35; 1665/18; 2507/11; 2846/5.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rumeli Müfettişliği Manastır Evrakı (TFR. IMN.): 15/1477.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (Y.A.RES.): 29/55.

II. İnceleme Eserler

- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı'da Kadın*, (Proje Yöneticisi Uğur Ünal), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2015.
- Aybay, Rona, *Kadının Uyrukluğu Üzerinde Evlenmenin Etkisi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 450, Ankara 1980.
- Aybay, Rona, *Yurttaşlık (Vatandaşlık) Hukuku*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 499, Ankara 1982.
- Aybay, Rona, "Osmanlı Devleti'nde Uyrukluk (Tabiiyet)", *100. Yılında Jön Türk Devrimi*, (Ed. Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2010, ss. 141- 160.
- Aydın, Mehmet Akif, "Arazi Kanunnâmesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991, ss. 346- 347.
- Aydın, Mehmet Akif, "Osmanlı Toplumunda Kadın ve Tanzimat Sonrası Gelişmeler", *Sosyal Hayatta Kadın*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, ss.161- 176.
- Akyılmaz, S.Gül, "Osmanlı Miras Hukukunda Kadının Statüsü", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XI, Sayı 1- 2, Ankara 2007, ss.471- 502.

- Akyılmaz, Gül, "Osmanlı Hukukundaki Düzenlemeler Çerçevesinde Yabancı Ülke Vatandaşlığına Geçen Ermenilerin Gayrimenkullerinin Hukuki Statüsü", *Yeni Türkiye*, 60/2014, ss.1- 43.
- Akyılmaz, Gül, "Osmanlı Devleti'nde Kadınların Mülkiyet Hakları ve Karşılaştıkları Hukuki Sorunlar", *TBB Dergisi*, 2017 (özel sayı), ss.325- 364.
- Bardakoğlu, Ali, "Ferâiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XII. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, ss.362- 363.
- Cin, Halil, "Osmanlı Toprak Hukukunda Miri Arazinin Hukuki Rejimi ve Bu Arazinin TMK. Karşısındaki Durumu", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, Cilt:22,1966, ss.745-798.
- Chiha, H. Nedjib, "Gayrimenkul Mülkiyeti Bakımından Yabancıların Hukuki Durumu", (Çev. Halil Cin), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Ankara 1967, ss.247- 274.
- Çeker, Orhan, *Arazi Kanunnâmesi*, Ebru Yayınları, İstanbul 1985.
- Davis, Nira Yuval, *Cinsiyet ve Millet*, (Çev: Aysin Bektaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2016.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Haz: Aydın Sam, Güneşal), Aydın Kitabevi, Ankara 2004.
- Düstur*, Birinci Tertip, Cilt 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289.
- Düstur*, Birinci Tertip, Cilt 3 (Zeyl), Matbaa-i Âmire, İstanbul 1298.
- Düzceer, Ali Rıza, "Yabancıların Türkiye'de Taşınmaz Mal İktisapları", *Yargıtay Dergisi*, Sayı 2, Cilt 5, 1979, ss. 285- 312.
- Efe, Ahmet, "İslam Miras Hukukunda Kadın-Erkek Hisselerinin Farklı Oluşu Üzerine Bir Değerlendirme", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 18, 2011, ss.157- 168.
- Kenanoğlu, Macit, "Mülk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006, ss.540- 542.
- Kenanoğlu, Macit, "1858 Arazi Kanunnamesi ve Uygulaması", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, Sayı 1, 2006 (Bahar), ss.107- 138.
- Sancar, Aslı, *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000.
- Senî, A., "Kadınlarımızın Mevki'i Medenîsi", *Kadın*, Numara: 2, 20 Teşrin-i Evvel 1324/ 2 Kasım 1908.
- Serbestoğlu, İbrahim, *Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.
- Serbestoğlu, İbrahim, "Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 29/Bahar 2011, ss.193- 214.
- Serbestoğlu, İbrahim, "Öteki Perspektifiyle Osmanlı Kadınının İrânlılarla Evlenme Yasağı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 5, Sayı 20, 2012, ss.213- 220.
- Taşkıran, Tezer, *Cumhuriyetin 50.Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Basımevi, İstanbul 1973.

- Yazıcı, Abdurrahman, "Arazî Kanunnâmesi (1274/ 1858) ve İntikal Kanunlarıyla İslam Miras Hukukunu Mukayesi", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 18, Sayı: 60, Yaz 2014, ss.449- 470.
- Yeniçeri, Celal, *İslâm Ailesi ve Ev İdaresi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2014.

III. Web Siteleri

- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b6d6f3d2c4d37.57230315. Tarih10 Ağustos 2018.